

DEVETA UDARNA DALMATINSKA DIVIZIJA

Po dolasku Vrhovnog štaba i proleterskih brigada na području Livna, u oslobodilačkoj borbi naroda Dalmacije nastaje kvalitativno nova situacija — kako u vojnom, tako i u političkom pogledu.

Vojnički, Dalmacija je za okupatora predstavljala značajno strategijsko područje koje je on poseo i držao jakim oružanim snagama. (Naročito su jaki bili njegovi garnizoni u: Splitu, Šibeniku, Zadru, Kninu, Sinju, Dubrovniku, Makarskoj itd.). Istovremeno, mreža komunikacija omogućavala mu je široko korišćenje motoriziranih jedinica, brzinu manevra i lakšu kontrolu terena koji — po sklopu: otvoren, go i bezvodan — nije nimalo išao u prilog razvoju oružane borbe, održanju, razvoju i jačanju prvih partizanskih oružanih grupa i odreda. Ta potreba za prostorom sa povoljnijim vojno-geografskim i životnim uvjetima značajno je, u raznim vidovima, utjecala na vođenje narodnooslobodilačkog rata u Dalmaciji. Ipak se, i pored neuspjeha i ozbiljnih gubitaka u početnim pokušajima, oružana borba naroda Dalmacije uspješno razvijala, a u pojedinim fazama poprimala je snagu narodnog ustanka.

U političkom pogledu okupator se trudio da pasivizira narod u Dalmaciji. Nakon aneksije obale i otoka, Italijani su narodu (pored raznih materijalnih beneficija, »stare kulture«, zabave i si.), nudili i mogućnost da se rat »mirno« proživi. Izvjestan utjecaj na seljaštvo siromašne i zaostale Zagore nastojao se postići fikcijom da je postojanjem NDH narod dobio »svoju« državu koju treba da brani od četnika i drugih neprijatelja. U ovom dijelu Dalmacije utjecaj Partije bio je mnogo slabiji no u priobalnom pojasu, gdje je decenijama stvaran politički kapital upornom i organiziranom borbom za socijalnu pravdu i prava naroda, za nacionalnu kulturu, jezik i jedinstvo

južnih Slovena. Ovdje su i revolucionarne ideje i djelatnost imale bogatu i sadržajnu tradiciju, pa nije slučajno što je, naročito u početnom periodu rata, ovdje bio glavni izvor boraca — dobrovoljaca. Ovakvo političko stanje znatno je pogoršavalo teške prirodne i vojničke uvjete za oružanu oslobodilačku borbu, a prenebregavanje tih činjenica, po našem mišljenju, bitan je razlog (mada je bilo i drugih propusta i grešaka) za neuspjeha i poraze koje su doživjeli prvi partizanski odredi.

No, zahvaljujući političkom utjecaju KPJ i Narodnog fronta na široke narodne mase u gradovima i priobalnom pojasu (u manjoj mjeri i u Dalmatinskoj Zagori), borbenom entuzijazmu i nepokolebljivoj vjeri u opravdanost ciljeva oružanog ustanka, visokom moralu naroda i svijesti i odvažnosti njegovih boraca, najteža iskušenja i porazi u 1941. godini su prebrođeni, stvoreni su novi partizanski odredi, čete, bataljoni i brigade, a uporedo s njima rasla je i mreža narodnih odbora, začetaka nove narodne vlasti i temelja nove narodne, revolucionarne države.

Jačanju i širenju oslobodilačke borbe umnogome je doprinijela i pravilna orijentacija političkog i vojnog rukovodstva Dalmacije na čvršće povezivanje Dalmacije su dubljom pozadinom: sjeverne Dalmacije preko Velebita sa Likom, srednje preko Svilaje i Dinare sa Bosnom i južne preko Biokova i dubrovačkog primorja sa Hercegovinom i Crnom Gorom. Ove veze omogućile su odlazak i prihvatanje boraca iz Dalmacije još od avgusta 1941. do aprila 1942., njihovo uključivanje u tamošnje jedinice, sticanje borbenog iskustva i izrastanje boraca u kasnije vojne i političke rukovodioce jedinica koje su stvarane. One su bile od dalekosežnog značaja i odigrale važnu ulogu u širenju oslobodilačkog pokreta, razbijanju ustaštva i četništva na tim područjima i dale dragocjen prilog bratstvu i jedinstvu naših naroda.

Do dolaska Vrhovnog štaba i proleterskih brigada jula 1942. godine postojale su u Dalmaciji mnogobrojne partizanske grupe, čete, odredi i bataljoni sa oko 1.500 naoružanih boraca. Prvi susreti sa proleterima na području Prozor — Livno i dolazak VS označavaju i završetak prve faze razvoja NOB-e u Dalmaciji. Postavljen je široki plan zajedničkih akcija, širi se i objedinjuje oslobođeni teritorij. Borbeni zadaci koje postavlja Vrhovni štab, ostvaruju se zajedničkim snagama. Prvo sadejstvo dalmatinskih partizanskih odreda i "proleterskih brigada ostvaruje se pri oslobađanju Livna. Tada Srednjodalmatinski

odred (sa svoja dva udarna bataljona) vodi petodnevne žestoke borbe na Vagnju, odbijajući sve pokušaje Italijana da se iz Sinja probiju u Livno i pruže pomoć napadnutom garnizonu. U toj borbi gine i komandant 1. bataljona Ante Jonić, prvi heroj Dalmacije. U tom periodu rasplamsava se u velikim razmjerama i narodni ustanak u Dalmaciji. Dolazi do snažnog priliva novih boraca u sastave proleterskih udarnih brigada koje se njima popunjavaju i do formiranja prvih dalmatinskih brigada.

Sredinom i krajem 1942. godine stvoren je zajedničkom borbom, najveći slobodni teritorij u toku NOB-e, prvi put se neposredno i široko oživotvoruju ideje bratstva i jedinstva. Stvaraju se krupne vojne formacije — brigade, divizije i korpusi, a kao rezultat vojnog i političkog objedinjavanja svih naših snaga i njihovog uspešnog djelovanja stvoreni su uvjeti za Prvo zasijedanje AVNOJ-a u Bihaću, 26. i 27. novembra 1942. godine.

U govoru prigodom predaje zastave 2. proleterskoj brigadi u Bosanskom Petrovcu, 17. oktobra, drug Tito je, pored ostalog, rekao:

»... Naš narod, koji diže ustanak, daje rezerve koje će obnoviti naše redove, povećati našu snagu, koja će dati sve više od sebe u ovoj teškoj borbi do pobjede. Pogledajte, Dalmacija gori. Četnička kama počela je klati isto kao i u Srbiji, počela je i tamo klati misleći da će pokoriti narod. Dalmatinci idu u partizanske redove. Dalmatinci su već došli u proleterske brigade. Dalmatinci stupaju u udarne brigade. Dalmatinci se dižu u borbu za slobodu i sretniju budućnost svog naroda...«

Po naređenju Vrhovnog štaba i druga Tita, u toku avgusta i septembra i kasnije u novembru i decembru 1942. godine, bile su popunjene sve proleterske i udarne brigade, do njihovog punog sastava, dobrovoljcima sa područja Dalmacije i IV operativne zone. Zatim slijedi formiranje dalmatinskih brigada (6. septembra — 1. dalmatinske, 3. oktobra — 2. dalmatinske, 17. novembra — 3. dalmatinske, 7. januara 1943. — 4. dalmatinske i početkom februara 5. dalmatinske brigade.¹ Konačno,

¹ Kao datum formiranja 5. dalmatinske udarne brigade uzima se 27. januar 1943. (Prim, red.)

11. februara u Imotskom je formirana 9. dalmatinska divizija, u čiji su sastav ušle 3, 4. i 5. dalmatinska brigada. Po formiranju divizija ulazi, po odluci vrhovnog komandanta, u sastav desne napadne kolone (sa 2. proleterskom divizijom) Glavne operativne grupe, sa zadatkom da ofanzivno djeluje na području Imotski — Široki Brijeg i ka Neretvi.

U to vrijeme Glavna operativna grupa, pod komandom Vrhovnog štaba, broji oko 21.000 boraca, od kojih oko 9.000 Dalmatinaca (oni se nalaze u sastavu dalmatinskih i ostalih brigada koje su njima popunjene).

Odluke Prvog zasijedanja AVNOJ-a odlučno su utjecale i na rasplamsavanje narodnog ustanka u Dalmaciji. U duhu tih odluka održana je 29. januara 1943. u Livnu I konstituirajuća skupština narodnih odbornika Dalmacije, na kojoj je izabran prvi oblasni NOO za Dalmaciju i livanjsko područje, a donijete odluke snažno su odjeknule u narodu i neposredno utjecale na daljnji razvitak i učvršćenje organa narodne vlasti na oslobođenom i neoslobođenom teritoriju Dalmacije i livanjskog područja.

Značaj Prvog zasijedanja AVNOJ-a i njegovih odluka ubrzo su osjetili okupatori i njihovi domaći suradnici, te su stali ubrzano pripremati IV ofanzivu protiv našeg oslobođenog teritorija i NOVJ. Po obimu, operacijama i bitkama, te broju angažiranih snaga, ova ofanziva spada u dotad najzamašnije operacije na jugoslavenskom ratištu. Počela je 20. januara 1943. godine, u vrijeme kada su velike mase naroda pokrenute pod utiskom dalekosežnih odluka Prvog zasijedanja AVNOJ-a i naših vojnih uspjeha. Ofanziva je nastupila u vrlo nepovoljnom trenutku, jer se velike mase naroda, ponesene entuzijazmom, nisu mogle suprotstaviti jakom i do zuba naoružanom neprijatelju, a mi do tada, uz najveće napore, nismo bili u stanju da sve koji su htjeli i mogli da se bore, naoružamo i organiziramo u nove brigade. Problem naoružanja, municije, vojne obuke i komandnog kadra postavio se veoma oštro, a nije se mogao riješiti tako brzo kao što je situacija nalagala. Osim toga, veliki zbjegovi žena, djece i staraca predstavljali su ozbiljnu teškoću za naše jedinice, a pogodan cilj za neprijateljsku avijaciju i druge napade.

Baš kada se IV neprijateljska ofanziva bližila srednjoj Bosni i Dalmaciji (području Livna i Imotskog), formirana je 9. dalmatinska divizija. To je bila iznad svega nepovoljna okolnost za tek stvorenu diviziju. Jer, u njoj je oko 40% boraca

bilo bez oružja, nije bilo dovoljno komandnog kadra, većina boraca je bila bez ikakvog borbenog iskustva. U tim okolnostima divizija je dobila krupne i složene zadatke, ali ih je i pored svega uspješno izvršavala. Ona je, zajedno sa 2. proleterskom divizijom, „po planu Vrhovnog štaba, ofanzivno dejstvovala kao desna kolona Glavne operativne grupe. Već 9. februara 4. dalmatinska, zajedno sa 2. proleterskom brigadom, zauzima ustaško uporište Posušje. Sutradan 3. dalmatinska brigada, sa 4. crnogorskom, zauzima Imotski, nakon čega 2. proleterska divizija brzim maršem izbija na desnu obalu Neretve. Deveta dalmatinska divizija dejstvuje sa 3. i 4. brigadom desno od 2. proleterske ka Širokom Brijegu, Vrgorcu i Ljubuškom, likvidira u toj zoni manja ustaška uporišta i razbija po selima ustašku miliciju, a 5. dalmatinska brigada preuzima obezbjeđivanje Livna, Imotskog i Posušja.

Od druge polovine februara 9. divizija prelazi u pretežno defanzivna dejstva, zatvarajući na širokom frontu pravce neprijateljskog nadiranja iz doline donjeg toka Neretve ka zapadu: Široki Brijeg — Imotski, Ljubuški — Drinovci — Imotski i Vrgorac — Imotski, kao i pravce koji od Aržana i Sinja vode ka Livnu i Imotskom.

Iako je 9. dalmatinska divizija sve do prvih dana marta dejstvovala defanzivno, vršeći jači pritisak samo ka Širokom Brijegu i Ljubuškom, njen učinak je bio vrlo značajan u sklopu općih dejstava Glavne operativne grupe. Jer, na osnovu njenog dejstva, a posebno jakog pritiska na frontu Široki Brijeg — Ljubuški gdje je vezruvaia italijansku diviziju »Mesina«, ustaše i domobrane, komandav/c italijanskog 6. korpusa došao je do zaključka da će naše snage preduzeti proboj na istoku, između Mostara i Ljubuškog. Zato on, sa težišne tačke fronta — na Neretvi, skida 2.000 četnika (Zetski odred i Nikšićku brigadu.) i svoju grupu »Škoti« (tri bataljona, četu tenkova i jednu bateriju) i uvodi ih 4. marta u napad na brigade 9. divizije na pravcu Široki Brijeg — Imotski, zatim sa hercegovačkim četnicima (Veskovića) na pravcu Ljubuški — Posušje i Bačovićevim četnicima na pravcu Vrgorac — Posušje. Tako su dejstva 9. dalmatinske divizije na sektoru Imotskog privukla na sebe jake snage i to na pomoćnom pravcu, a ne na Neretvi, gdje se rješavao ishod čitave operacije.

Zbog tih ofanzivnih dejstava italijansko-ustaško-četničkih snaga na širokom frontu odbrane divizije, kao i zbog prodora 7. SS dfvizije prema Livnu, po naređenju vrhovnog koman-

danta, 9. divizija je napustila sektor Imotskog, prebacila se preko Rakitnog i došla istočno od Duvna, gdje je obezbjeđivala dio Centralne bolnice. Zatim je krenula dalje, do planine Plaše, gdje je od juga i zapada osiguravala operacije glavnih snaga u dolini Rame i Neretve. Kasnije su navedene italijansko-ustaško-četničke snage sa područja Imotskog krenule ka Duvnu i preko Blidinjeg jezera i planine Cvrsnice izbile na Neretvu i opet se sukobile sa brigadama 9. divizije koje su obezbjeđivale mostobran kod Jablanice sa juga i zapada.

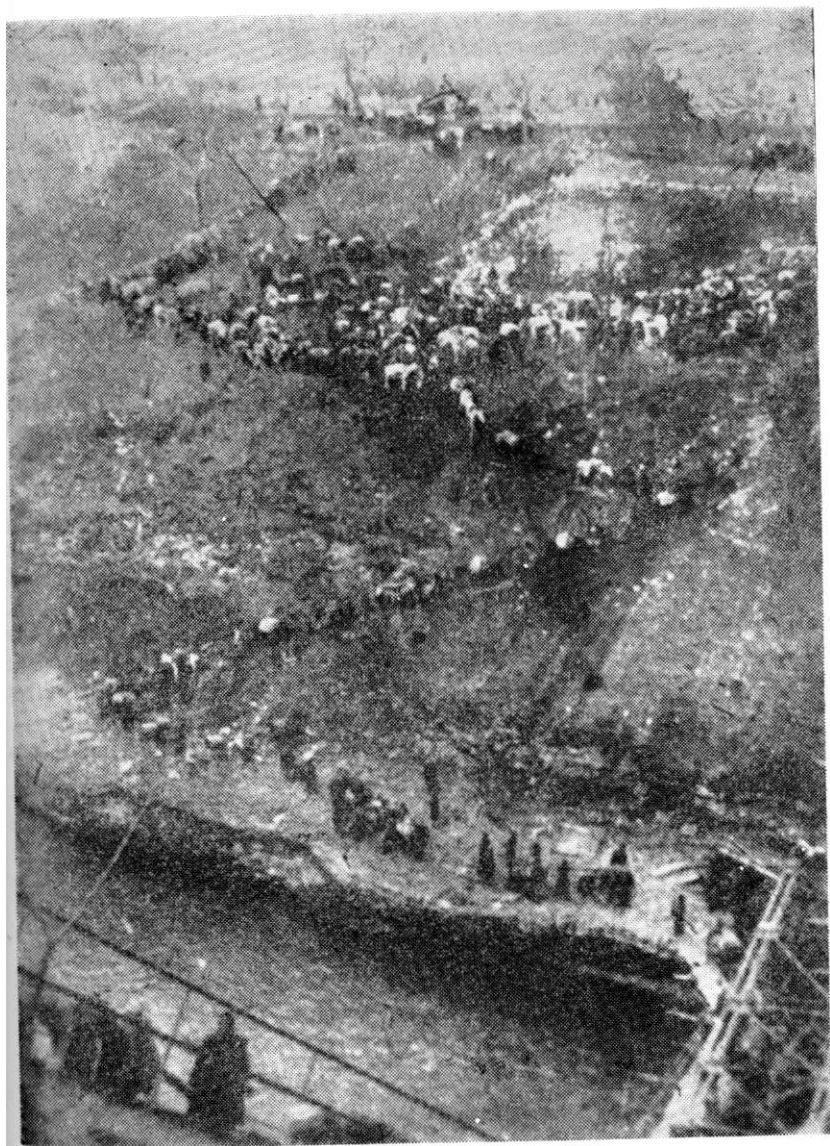
Situacija se u to vrijeme dramatično mijenjala — iz dana u dan, iz sata u sat. Vrhovni štab je morao brzo nalaziti najbolja rješenja za razbijanje neprijateljskih planova i izvlačenja iz okruženja Centralne bolnice i glavnine. Elementi za procjenu situacije na tom širokom prostoru gdje su se odvijala dejstva, često i vrlo naglo su se mijenjali. Neuspjehom napada na Konjic (20. do 26. februara) i neuspjelim kontranapadom na Ivan-sedlu, situacija se kod Glavne operativne grupe počela naglo pogoršavati. Najteže pitanje bilo je izvlačenje Centralne bolnice, sa blizu 4.000 ranjenika i tifusara ispod udara neprijatelja. Nastupajući događaji do 7. marta uvjetovali su dramatičnu bitku za ranjenike, u kojoj se nije prezalo od najvećih teškoća i žrtava. Nekoliko dana krvarile su naše jedinice između Prozora i Donjeg Vakufa odbijajući nasrtaje okupatorsko-ustaško-četničkih koljača, čiji se nož dizao nad glavama nemoćnih boraca po ešelonima Centralne bolnice, razmještenim u selima oko Prozora.

Zbog izvanredno teške situacije u kojoj se našla Glavna operativna grupa sa Centralnom bolnicom, u selu Gračanici (dolina Rame) održan je 28. februara sastanak Politbiroa CK KPJ i Vrhovnog štaba, pa je nakon razmatranja situacije odlučeno da se izvrši protivudar prema Gornjem Vakufu i razbije najopasnija njemačko-ustaška grupacija. Pored ove i drugih mjera, predviđeno je da 9. dalmatinska divizija ispita mogućnost prebacivanja jednog dijela (od oko 700) ranjenika i bolesnika Centralne bolnice na planine Biokovo, Kamešnicu i Dinaru. Ova grupa se nalazila na prostoru Duvna, odsječena od glavnine Centralne bolnice prodorom grupe »Fogl« od Vakufa ka Prozoru. (Isti taj zadatak dobio je i 1. bosanski korpus, s tim da ispita mogućnost da ranjenike prebaci u Liku preko Bosanskog Grahova.)

Ovaj zadatak je štab 9. divizije dobio od Vrhovnog štaba 2. marta. U to vrijeme jake neprijateljske snage, u punom za-

mahu, usmjeravaju napade ka Livnu i Imotskom. Podaci o neprijatelju kojima je raspolagao štab divizije i poslao o tome izvještaj Vrhovnom štabu još 26. februara (»Italijani, ustaše i četnici sa teritorije polukružne osnovice: donji tok Neretve, Makarska, Omiš, Zadvarje, Trilj, Sinj, pripremaju ofanzivu na sektor koga drži IX. dalmatinska divizija« ...), govorili su da ne postoje mogućnosti da se dio ranjenika prebaci na Biokovo ili Dinaru. To bi bio zaista preveliki rizik, jer je neprijatelj u to vrijeme svakog časa mogao otpočeti ofanzivu s mnogo jačim snagama. Kada je štab divizije, 2. marta, dobio ovo naređenje, te su mogućnosti bile još manje, bolje reći — nisu uopće postojale: situacija i na frontu 9. divizije, i uopće, postala je mnogo teža. Već narednog dana Italijani, ustaše i četnici preduzimaju ofanzivu na čitavom frontu koji su držale brigade 9. divizije. Isto tako 3. marta 369. legionarska divizija izbija u Glamoč, a 7. SS divizija napušta blokadu Šator-planine i njene motorizirane snage (prethodnica) upućuju se preko Bosanskog Grahova ka Livnu.

Okolo prijenosa ranjenika pred diviziju bi se ispriječio još niz problema. Prije svega, sve njene jedinice nalazile su se u upornim borbama vezane za front, pa bi se postavilo pitanje kako da se odvoje od neprijatelja, odnosno kome bi predale dijelove fronta koje su branile, a koji su bili značajni kako za slobodu dejstva glavnine Operativne grupe, tako i za bezbjednost ranjeničkih ešelona. Zatim, kako bi prenijela oko 400 nepokretnih i povela još toliko manje-više teško pokretnih ranjenika i bolesnika, kada je za prijenos 400 ranjenika potrebno oko 3.200 ljudi (uzevši na jedna nosila 8 nosilaca, tj. dvije smjene — što je minimalno), a divizija je tada imala oko 2.200 boraca. Kako bi, uz to, mogla odbraniti ranjenike od mnogo nadmoćnijih neprijatelja koji su, nastupajući, presijecali puteve kuda je trebalo probijati se s ranjenicima. Zar se moglo i jednog trenutka pretpostaviti, poznavajući lešinarstvo neprijatelja (primjer Kozare, zatim zvjerstva koja je u toku ove ofanzive počinio po selima Podgrmeča kada je varvarski pobio 3.370 lica — jedni su živi zakopani, drugima su odsječene glave, mnogi su oslijepjeni, djeca su nabijana na bajonete, ubacivano je po nekoliko desetina, pa i do stotinu ljudi u jednu kuću ili staju koja je zatim polijevana benzinom i zapaljena itd; nekoliko stotina ranjenika uhvaćenih na Šator-planini takođe je zvjerski ubijeno), da bi on ostavio na miru 9. diviziju s ranjenicima?

Deveta dalmatinska divizija prenosi ranjenike preko Neretve kod Jablavice

U danima oštih borbi i našeg odstupanja pod pritiskom jakih okupatorskih snaga, kada su i za oslobođeni Imotski časovi bili odbrojani, Vrhovni je štab bio donio odluku da 9. dalmatinska divizija, sa dijelom Centralne bolnice, ostane na desnoj strani rijeke Neretve i da se probije, zajedno sa ranjenicima i tifu-sarima, do planina Kamešnice, Dinare i Biokova. U skladu s tom odlukom već je bilo pristiglo nekoliko autobusa i kamiona iz Duvna u Imotski koji je već bio spreman za evakuaciju, jer su se borbeni položaji bili približili prvim selima oko grada. Ta situacija prisilila je štab divizije i Oblasni komitet da donesu svoju odluku koja je bila suprotna onoj Vrhovnog štaba. Razmotrivši cjelokupnu situaciju, odlučili smo da se dio Oblasnog komiteta, glavnina Oblasnog NOO-a za Dalmaciju, sa političkim i drugim kadrovima, te zbjegom iz imotskog kraja, što prije — dok je to još bilo moguće — prebaci na Biokovo. Donijeli smo odluku da se štab divizije, sa 3. 4. i 5. brigadom, Jerkom Radmilovićem i Matom Jakšićem — članovima Oblasnog NOO-a — kao i sa svim drugim dijelovima koji se nisu uspjeli prebaciti na Biokovo, pod borbom povuče preko Posušja ka duvanjskom području, u pravcu glavnine naših snaga.

Kada je 9. divizija sa područja Imotskog, pod vrlo teškim okolnostima stigla negdje 8. ili 9. marta preko Rakitna, zaleđe-nih masiva Cvrsnice i Blidinjeg jezera, u selo Soviće (u dolinu rijeke Doljanke), opet se od strane Vrhovnog štaba postavilo pred njen štab da se sa dijelom teških ranjenika i bolesnika Centralne bolnice pokuša probiti natrag i prebaciti do Kamešnice i Biokova. Zbog ove odluke Vrhovnog štaba, kao i zbog općenito vrlo teške situacije, sazvao sam sastanak štaba divizije, na koji su pozvani pojedini rukovodioci brigada, da bismo zrelo razmotrili i zajednički odlučili što je trebalo uraditi. Koliko se sjećam, na sastanku su bili prisutni (pored mene) Ivica Kukoč Jordan — komesar divizije, Josip Škorpik — načelnik štaba, Ljubiša Urošević — zamjenik načelnika štaba, Ante Banina — zamjenik komandanta, Ante Roje i Mate Ujević — zamjenici komesara 3. i 4. brigade; mislim da je od strane štaba 5. brigade bio prisutan Hribar, a ne sjećam se tko je još prisustvovao.

Imajući u vidu svu težinu situacije u kojoj smo se nalazili, sudbinu nekoliko hiljada teških i lakih ranjenika, tifusara i drugih bolesnika — dakle, našu veliku odgovornost prema njima — s jedne strane, i težinu zadatka, koji nam je bio dat kao zaštitnici glavnine i obezbjeđenju mostobrana preko Ne-

retve — s druge strane, odlučno sam se zalagao (pored vojno-strateških i Zbog nacionalno-političkih razloga), iako protivno odluci Vrhovnog štaba, da divizija pođe sa Centralnom bolnicom pravcem kuda se probija glavčina. Nakon temeljite analize svih varijanti i pravaca pokazalo se kao jedino realno i moguće da se prebacimo sa čitavom divizijom i bolnicom preko Neretve i podijelimo ratnu sudbinu sa našom glavčinom i Vrhovnim štabom. Na osnovu ovakvog stava odlučeno je da, kao komandant divizije, lično pođem do druga Tita i podnesem mu raport, sa potpunim izvještajem o našoj konačnoj odluci. Vrhovnom komandantu bila je cjelokupna situacija u kojoj su se nalazile naše snage, mnogo bolje poznata, ali je ipak tražio da ga detaljno upoznam sa situacijom na našem dijelu fronta i sa eventualnim mogućnostima da se divizija, sa Centralnom bolnicom, ipak uputi u suprotnom pravcu — prema terenima Biokova, Kamešnice i Dinare.

Iscrpio sam sve argumente kojima sam raspolagao, da bih ga uvjerio kako mi nismo ni fizički u stanju, a i sa slabo naoružanom 4. i 5. brigadom, da zaštitimo i odbranimo Centralnu bolnicu i prebacimo se s njom na Biokovo, Kamešnicu i Dinaru. Na kraju, drug Tito se složio sa stavom i odlukom štaba naše divizije i odlučio da 9. dalmatinska i 7. banijska divizija budu zaštitnica glavčine i da prenesu ranjenike i sprovedu tifusare preko Neretve, Prenja i Boračkog jezera do Glavatičeva.

Stav i odluka štaba 9. divizije, koje su Vrhovni štab i drug Tito prihvatili, nisu bili posljedica linije manjeg otpora niti su značili bježanje od teškoća u Dalmaciji, već naprotiv, bili su dokaz da su borci i rukovodioci divizije, bez obzira na velike žrtve koje su ih čekale, spremni da daju sve od sebe u borbi za spas ranjenika. To je bio jedino pravilan i opravdan stav sa vojnog, nacionalnog i političkog gledišta.

Treba imati u vidu i činjenicu da je 1. bosanski korpus bio neuporedivo snažniji od 9. dalmatinske divizije, pa je ipak imao i te kako teške i krvave borbe u pozadini naše glavčine, da bi se izvukao iz obruča, uz vrlo velike žrtve. Na istom je pravcu također strašno stradao banijski zbjeg pri svom povratku.

Uz ovo bih napomenuo da je put od Neretve do Biokova, Kamešnice i Dinare, do kojih je trebalo da se probija divizija s teškim ranjenicima i bolesnicima, iznosio od 110 do 160 ki-

lometara. Da pređe taj put, u stvari stazu po surovim planinama i brdima, gdje se sa nosilima nije moglo kretati brže od dva kilometra na sat, diviziji bi bilo potrebno oko 5—8 dana, s tim da se dnevno maršuje po 10 sati i to bez borbe i drugih smetnji.

To što je najbolja njemačka jedinica u ovoj ofanzivi, 7. SS divizija »Princ Eugen«, sa 20.000 fašista, 6. februara iz Livna izbijala u Duvno, a u isto vrijeme jedinice italijanskog 6. korpusa, sa četnicima, ustašama i domobranima, sa prostora Imotskog također nastupale ka Duvnu (kasnije su krenule preko Cvrsnice za 9. divizijom), dovoljno govori kakve su bile mogućnosti divizije da se u to vrijeme, sa ranjenicima, prebaci na područje navedenih planina.

I u toj nadasve teškoj situaciji, poslije neuspjeha da se zauzme Konjic, drug Tito je, sa izvanrednim osjećajem stratega, izradio plan koji je obuhvatao: protivudar na pravcu Prozor — Gornji Vakuf; rušenje mostova na Neretvi kod Jablanice i uništenje sveg teškog naoružanja, tenkova i topova, izrada improviziranih prijelaza na porušenim mostovima; forsiranje Neretve i razbijanje utvrđenih četničkih snaga na lijevoj obali, ovladavanje masivima Prenja i ofanzivni pokret na istok. Ovo je bio jedino mogućan izlaz za našu glavninu i Centralnu bolnicu.

Plan druga Tita izvršen je u potpunosti. Glavnina sa Centralnom bolnicom probila se iz okruženja, prešla Neretvu i planinu Prenj i razvila snažnu ofanzivu u Hercegovini, a okupatorski i kvislinški generali sa oko 70.000 vojnika, stajali su pred Neretvom nemoćni, primorani da bespomoćno promatraju izvlačenje Glavne operativne grupe preko Prenja.

Velike su žrtve koje su borci i rukovodioci 9. dalmatinske divizije podnijeli od njezina stvaranja u februaru do rasformiranja sredinom aprila 1943. godine. Ovo su odlučili Vrhovni štab i drug Tito, u selu Govzi, kod Jeleča. Koliko je ova odluka bila opravdana (kao i ona početkom jula da se rasformira 3. dalmatinska brigada, u kojoj su bile spojene sve preostale snage 9. divizije) u jeku V neprijateljske ofanzive, pred sam prijelaz Sutjeske, nisam u stanju da dajem ocjenu, ali sam u vrijeme kada se o tome odlučivalo, bio suprotnog mišljenja.

Uz sve žrtve, iskušenja i natčovječanske patnje, 9. dalmatinska divizija dala je u IV i V neprijateljskoj ofanzivi ogroman prilog bratstvu i jedinstvu naših naroda, jačanju naše oružane snage i time, u ime naroda revolucionarne i patriotske Dalmacije, dokazala da su joj na srcu ležale žrtve koje su dali sinovi i kćeri Srbije, Sandžaka, Crne Gore, Bosne i Hercegovine kao svoju dragocjenu pomoć u zajedničkim borbama tokom druge polovine 1942. godine na području Dalmacije.

Stoga ona koja se u toku 1943. godine dva puta rađala i u teškim borbama za spas ranjenika neustrašivo borila i žrtvovala, neosporno može sa ponosom da nosi naziv Divizije bratstva i jedinstva.

Vicko KRSTULOVIC

